

BÖLÜM IV

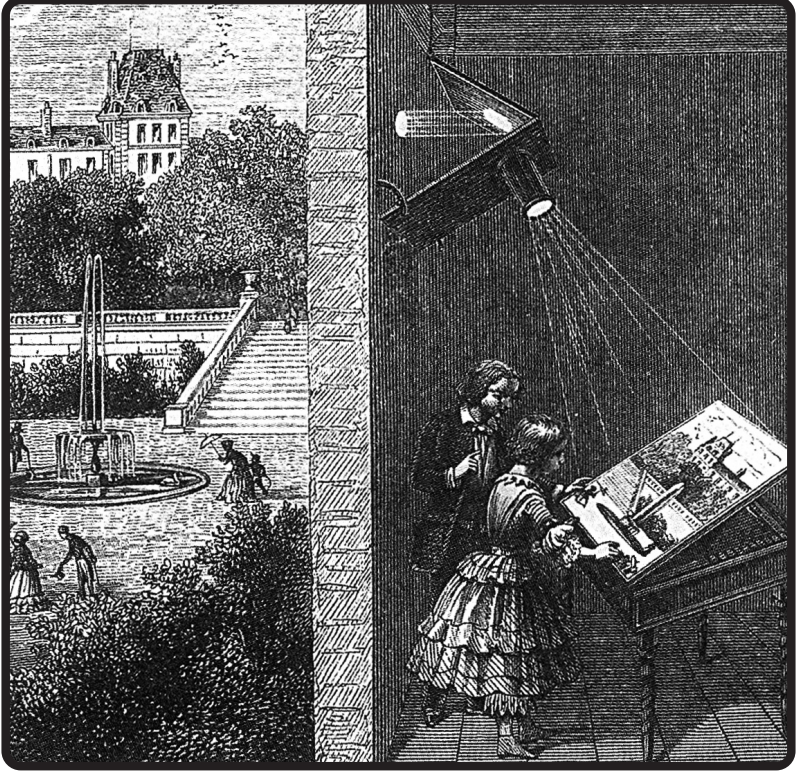
GÖZDEN İÇERİ

KARANLIK ODADAKİ ADAMCIK

Göz sayesinde insan iç dünyasından dışarı çıkabilir, dünyaya açılabilir. Gözden dışarı bakanın kim olduğu sorusunu yanıtlamanın yolu ise gözden içeri bakmaktır. Ancak bu kapının eşliğinde önemli bir sorun bütün heybetiyle karşımıza dikilir: Kendimize doğrudan bakamayız. Ağız nasıl kendini yiyemez ise, göz de kendi bakışının doğrudan nesnesi olamaz. Öyleyse, kendimize bakmak için başkasına muhtacız.

17. ve 18. yüzyıllar boyunca *camera obscura* ile insanın görme yetisi arasında analogik bir ilişki kurulmuştu. *Camera obscura*, gerek ampirik görüngülerin izlenmesinin, gerek içe dönerek kendi hakkında düşünme ve kendini gözlemlemenin modeli hâline gelmişti. İnsan zihnini, İç Göz'ün önünden imgelerin, olayların akıp gittiği bir iç mekâna, bir sinema salonuna dönüştürmüştü. *Camera obscura*, dış dünya karşısında içeride konumlandırılan, bir münzevi gibi kendisini çevreleyen karanlığın içine kapatılmış özerk bir gözlemciyi, bir *homunculus*'u, bir adamcığı tanımlıyordu.

Bu cihaz, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkayarak kendini dış dünyadan yalıtın, duyularla değil *akıl*ın ışığıyla aydınlanan Kartezyen zihnin mecazı hâline gelmişti. Görme eylemini, gözlemcinin bedeninden soyutlayıp bir anlamda görmeyi bedensizleştiren bu aygıt, insanın, tanrı ile dünya arasındaki konumunun cisimleşmesiydi. Doğanın optik yasalarına dayanmakla birlikte, optik değil, metafizik bir gözdü. Bilme karanlık odanın duvarına düşen görüntüyle değil, o görüntüyü gözlemleyen Göz ile gerçekleşiyordu.



Camera obscura ile insanın görme yetisi arasında analogi kuran bir gravür.

Camera obscura bize şunu söylüyordu: Bir Göz var gözden içeri. Fakat modernite, dolayumsuz bir bilginin ve şeffaf bir gözlemcinin varlığına dayalı klasik düşünceyi kıran “algının öznelliği” görüşünü ortaya atmıştır. Görme moderniteyle, gözlemin nesnesi hâline gelir; beden, dış dünyada karşılığı bulunmayan görüngüler üretebileceği kabul görür. Göz artık “gerçek bir dünya”yı doğrulamaz; bakan göz ve bakılan nesnelere, içeri ve dışarı ayrımını belirsizleştirir. Buna göre, bedensiz bir ruh, biyolojisiz bir psikoloji olamaz.

ZİHİN EKRANI

Bilincin, benliğin; kafamızın içinden dışarıya bakan, merkezî, tutarlı ve bütünlüklü bir homunculus olarak tahayyül edildiği paradigma, dış dünyayı izleyen “adam”ın kimliği ve zihninin içi hakkında tatmin edici bir açıklama üretemez. Sinirbilimci V.S. Ramachandran, görme işleminin, beyinde bir “ekran” a düşen görüntünün görülmesi olarak tahayyül edilmesinin ciddi mantık hataları barındırdığına dikkat çekmiştir. Eğer görüntü içerideki sinema salonunda, yani bir sinir sistemi ekranında görüntüleniyor olsaydı, bu görüntüyü görmek için beynin içinde bir homunculus’a ihtiyacımız olması gerekirdi. Hatta bu da sorunu çözmezdi, o zaman da homunculus’un zihninin içinde daha küçük başka bir homunculus’a ihtiyaç olurdu ve bu, böyle sonsuza dek giderdi.¹ Ramachandran, algı sorununu gerçek

1. Bir Hint felsefi geleneği Benliğin, kendi bilgisinin dolaysız nesnesi olmayacağını kabul eder; çünkü benliğimizin, bilinebilir olması için onu bilgi nesnesi olarak ele alabilecek başka bir benliğe ihtiyaç vardır. Bu ikinci benliği bilmek için de bir üçüncüsüne. Bu, zincirleme olarak sonsuza kadar gidecektir. Schopenhauer *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* isimli yapıtında, bilen öznenin kendisini, kendisi olarak bilemeyeceğini, ancak başka bir bilen olarak bilebileceğini söyler. Kendini bilen bir benlik, kendini değil, kendini bilen başka bir benliği ortaya koyabilir ancak. Paul Deussen ve Schopenhauer’dan aktaran Jorge Luis Borges, “Zaman ve J. W. Dunne”, *Öteki Soruşturmalar* içinde, s. 67-68. Borges, denemelerinde sergilediği müthiş malumatfüruşluğuna karşın her nedense Paul Deussen’in Nietzsche’nin lise yıllarından yakın arkadaşı olduğunu, 1911’de Schopenhauer Cemiyeti’ni kurduğunu ve hayatının sonuna kadar

bir çözüme kavuşturamadığımızda, elimizde sonsuz sayıda göz, görüntü ve *homunculus*'la kala kalacağımızı söyler:

Algının anlaşılmasında ilk adım, beyindeki görüntüler fikrinden kurtulup dış dünyadaki nesnelere ve olayların simgesel tanımları hakkında düşünmeye başlamaktır. (...) Eğer görüş, sahnenin fotoğraf karesinde yakalanması gibi bir şey olsaydı, o zaman retinadaki görüntü sabit tutulduğu sürece algının da sabit olması gerekirdi; fakat durum böyle değil. Retinadaki görüntü sabit kaldığında bile, algılarınız kökten değişebilir. (...) Her tür algı eylemi, hatta basit bir küp çizimi görüntüsü bile beyin tarafından bir yargılama eylemi gerektirir.²

Jean Piaget'nin çocukların dünyayı algılama biçimleri üzerine yaptığı araştırmalar, görmeye ilişkin önsel yargılarımızın çocukluktan kaynaklandığını düşündürmektedir. Çocukların rüya görmeye ilişkin düşünceleri; görmenin, bir odada karşınızdaki birtakım görüntüleri izleme işlemi gibi tasavvur edildiğini doğrular niteliktedir. Rüya olgusunu açıklamak, iki temel ayırım yapmayı gerektirir: iç ve dış dünya; madde ve düşünce. Bu iki ayırım, görmeyi açıklamak için de yapılan temel ayırımdır.

Piaget'nin araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla, çocuk rüyanın ister erken yaşlarda (5-6 yaş civarı) dışarıdan (gökten, gece- den, sokaktan, aydan) odaya gelen gerçek bir şey olduğuna inansın, ister daha ileri yaşlarda (7-8 yaş civarı) "kafa"dan gelen elle tutulamayan, seslerden veya sözlerden yapılmış, içsel, yani sadece rüya görenin görebileceği bir hayal olduğuna inansın, her iki durumda da rüya imgeleri odanın içindedir. Bu ikinci aşamada görüntüler kafa-

Schopenhauer'den kaldığından hiç bahsetmemektedir.

2. Daha fazlası için bkz. V. S. Ramachandran ve Sandra Blakeslee, *Beyindeki Hayaletler*, s. 89-91. Ayrıca imgelerin, nesne ya da olayların veya sözcük ve cümlelerin fotokopileri gibi depolanmadıkları, bunların algısal temsillerinin karşılıkları olan ateşleme modellerinin depolandığı konusunda bkz. Antonio R. Damasio, *Descartes'in Yanılgısı*, s. 114 ve devamı.